

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО І ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Олександра ІГНАТОВИЧ

ОЛЕКСА МИШАНИЧ І ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС ЗАКАРПАТТЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (49)

УДК 821.161.2.09(477.87):82.09Мишанич

DOI:10.24144/2663-6840/2023.1(49).8–15.

Ігнатівч О. Олекса Мишанич і літературний процес Закарпаття; кількість бібліографічних джерел – 22; мова – українська.

Анотація. Олекса Мишанич (1933–2004) – доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України, керівник відділу давньої української літератури Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, фундатор української школи медієвістики, лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка, заслужений діяч науки і техніки України (1997).

Серед наукових зацікавлень Олекси Васильовича завжди перебував літературний світ Закарпаття. Учений цілком слушно вважав своє дослідження крайового літературного процесу комплексним. Розпочався цей інтерес із давньої літератури, якій присвятив кандидатську дисертацію «Із історії розвитку української літератури Закарпаття в XVII–XVIII століттях» (1962), що донині є найповнішим систематизованим дослідженням із давньої літератури Закарпаття. До того ж ця розвідка дала поштовх і підґрунтя для осягнення вченим цілісної картини розвитку літературного процесу і проклала дороги Олекси Мишанича в наукове пізнання всього слов'янського світу і зв'язків українського письменства з чеською, словацькою, польською, сербською та іншими літературами.

Від давньої літератури О. Мишанич прийшов до вивчення красеного письменства Пряхівщини, Воеводини. Осмислив здобутки крайової літератури XIX–XX століть. Відкрив читачеві імена В. Гренджі-Донського, А. Волошина, І. Ірлявського, І. Колоса та інших проскрибованих літераторів Закарпаття. Упорядкував та підготував до друку художні твори крайових письменників, був учасником, ініціатором та натхненником багатьох видань у серійній бібліотеці «Карпати».

Таким чином, Олекса Мишанич започаткував і заклад підвалини академічного вивчення давньої літератури Закарпаття; обґрунтував доцільність і практикував вивчення українського літературного процесу на теренах усього історичного Закарпаття; відкрив для читача-сучасника красне письменство Закарпаття дорадянського періоду та ввів в обіг національного літературного життя «забуті» імена письменників Закарпаття XX століття; загострив увагу науковців на необхідності досліджувати український літературний процес на всіх землях, де твориться наша національна література; його дослідження впливали на процес книговидавання в області; науковець намітив план подальших досліджень крайового літературного процесу; завжди сприймав літературу Закарпаття в єдиному диханні української землі.

Ключові слова: Олекса Мишанич, література Закарпаття, давня українська література, історичне Закарпаття, книговидавання Закарпаття.

Досліджуючи свого часу літературу Закарпаття XVII–XVIII століть, Олекса Мишанич звернувся до спостереження Івана Франка щодо відомих постатей – наших земляків, чий професійний хист розгорнувся на сході від своєї батьківської землі (йшлося про П. Лодія, І. Орлая, М. Балудянського, Ю. Гуцу-Венеліна, В. Кукольника, А. Дудровича та інших). Він порівнював їхню діяльність із «живучою водою», яка «розіллесь по цілій Україні-Русі» [Мишанич 1964, с.38].

Минуло два-три століття – й із Закарпаття у Велику Україну вилася нова «живуча вода», потужні наукові сили, серед яких уже був і сам Олекса Мишанич, і Василь Німчук, і Василь Марко, і Георгій Бадзьо... Кожен із них – це, можна сказати, окрема школа в науковому чи громадсько-суспільному русі нашої держави. І наш край через цих синів та інших славних дітей своїх має змогу нині вести розмову з минулим, сущим і майбутнім. Як писав колись Петро Скунець:

Рідний край...

Одним – надгробний камінь,

Іншим – осокови, ясени,

Іншим тим, які стають батьками,

Не забувши, що вони – сини

[Скунець 2000, с.201].

Такі сини, діти мовби підкреслюють знаковість свого місця народження як священного локуса, через який прилучаєшся до чуда, долавши, звісно, й власних зусиль. Сьогодні нам видається, що всі містерії завершилися у «Кієво-Печерському патернику», у діяннях, скажімо, Прохора-чорноризця, котрому через сумлінне служіння і марудну працю явилася можливість стати причетним до чуда. Насправді ж, як тільки починаємо дивуватися, «чудуватися» із того, як людина багато зробила, чи наскільки влучно підсумувала явище, чи побачила суть процесів, пропущених віками, розуміємо – йдеться про чудо. Про чудо, яке приходить у відповідь на свідому підв'язаність людини на тривалу,

сумлінну працю, що переростає в служіння. Це відбулося й із життям Олекси Мишанича, тому постать і науковий доробок ученого не відпускають нас зі свого силового поля.

Постановка проблеми. Академічне представлення Олекси Мишанича таке: доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України, керівник відділу давньої української літератури Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, фундатор української школи медієвістики, лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (за участь у розробці наукових принципів, упорядкуванні, підготовці текстів Зібрання творів І. Франка у 50-ти томах та коментарі, 1988 рік), заслужений діяч науки і техніки України (1997), учений секретар і перший віце-президент Міжнародної асоціації українців (1989–1999), з 1999 року очолював Національну асоціацію українознавців, нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня (2001), голова спеціалізованої ради Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України із захисту докторських і кандидатських дисертацій (2001), науковий консультант 8 докторів наук, науковий керівник 14 кандидатських дисертацій із давньої літератури, член редколегій «Гарвардської бібліотеки українського письменства», «Енциклопедії сучасної України», «Бібліотеки української літератури», «Української літературної енциклопедії», «Енциклопедії шевченкознавства», відповідальний редактор і координатор 6-го тому «Енциклопедії української діаспори», серійних видань «Українські літописи», «Літературні пам'ятки України», бібліотеки «Карпати», «Біблія і культура», журналу «Слово і час», «Історія України в прозових творах та документах», «Письменство Закарпаття», відповідальний редактор періодичного збірника «Медієвістика» [Сулима 2003, с. 12–13].

Серед наукових зацікавлень Олекси Васильовича завжди перебував літературний світ Закарпаття. Здобутки науковця в цій галузі (а він, цілком справедливо, вважав своє дослідження крайового літературного процесу комплексним [Мишанич 1993, с. 281]) потребують наукового осмислення.

Аналіз досліджень. Осмислення доробку Олекси Мишанича вчені-колеги розпочали ще за життя славного науковця. У 2003 році до 70-річчя Олекси Васильовича було підготовано й видано Академією наук України бібліографічний покажчик (упорядкування – Ярослав Мишанич) із ґрунтовною статтею Миколи Сулими – академіка НАН України, почесного доктора Ужгородського національного університету. Вказана передмова – найповніший життєпис Олекси Мишанича [О.В. Мишанич: бібліографія 2003].

Низка статей-досліджень з'явилася після відходу О. Мишанича у вічність – зокрема праці Миколи Мушинки [Мушинка 2004], Дюри Латяка, у яких окреслюється діяльність науковця у сфері вивчення української літератури Прішівщини та Воєводини.

До 80-річчя Олекси Васильовича Міжнародна школа україністики НАН України, Інститут філології КНУ ім. Тараса Шевченка та Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка видали XIII випуск «Студій

україністики». Передмову до цього видання написав член-кореспондент НАН України Ростислав Радишевський. До того ж тут уміщено спогади про Олексу Васильовича і письменника Валерія Шевчука, і світлої пам'яті визначного вченого-медієвіста Леоніда Ушкалова, й академіка Миколи Мушинки, письменника й громадського діяча Дюри Латяка [Студії з україністики 2013].

Своєрідним продовженням дослідження набутку вченого постало видання «Олекса Мишанич у колі сучасників»: збірник спогадів, статей, есе, бібліографічних джерел до 85-річчя науковця-земляка, укладене Закарпатською обласною універсальною науковою бібліотекою ім. Ф. Потушняка. Тут уміщені спогади про Олексу Мишанича Богдани Криси, Миколи Корпанюка, архієпископа Ігоря Ісіченка, Івана Мегели, Ярослава Мишанича, Михайла Рамача, Івана Сенька, Валерії Смілянської, Миколи Сулими, Мирослава Трофимука, Надії Ференц та інших. Книга також містить листування та бібліографічний покажчик [Олекса Мишанич у колі сучасників 2018].

Найповнішою працею про доробок науковця є дисертаційне дослідження Катерини Вакуленко «Олекса Мишанич – дослідник давньої української літератури» (2021), виконане в Харківському національному педагогічному університеті ім. Г. Сковороди.

У зазначених матеріалах простежується роль і значення Олекси Мишанича в дослідженні літератури краю. Однак ця тема потребує глибшого аналізу. Тож **мета й завдання** нашої розвідки – простежити специфіку осмислення Олексою Мишаничем красного письменства краю та окреслити вплив науковця на літературний процес Закарпаття.

Дослідження проведене на основі біографічного, описового та культурно-історичного методів.

Виклад основного матеріалу. До наукового осмислення літературного процесу Закарпаття Олекса Мишанич звернувся, перебуваючи в аспірантурі (у студентські роки навчання на філологічному факультеті Ужгородського університету він досліджував творчість Івана Франка під керівництвом професора кафедри української літератури П.П. Пономарьова). Одна з найменш системно опрацьованих мистецьких ланок краю – це давня література. Олекса Васильович під наставництвом академіка М.К. Гудзія написав кандидатське дослідження на тему «Із історії розвитку української літератури Закарпаття в XVII–XVIII століттях» (1962) [Мишанич 1961, 1962]. Праця виявилася наскрізь новаторською, що підкріплено тим необхідним у науці словом *вперше*, і вражала всеохопністю й обґрунтуванням взаємозв'язків між історичними реаліями, освітнім процесом, книгодрукуванням, релігійними впливами, а також аналізом учительних і полемічних творів, літописних записів, зразків драматичних творів, перекладної й віршованої поезії. Тут докладно простежена творчість А. Коцака, П. Лодія, Г. Тарковича, І. Ріпи і ще близько двадцяти авторів того століття; окреслено жанри, ідейно-художній зміст їхньої творчості; опрацьована чимала

кількість архівних матеріалів та рукописів. Донині це найповніше систематизоване дослідження з давньої літератури Закарпаття.

Учений відстежив рух видань до Закарпаття, переміщення їх по краю, процеси заснувань книгозбірень у церковних установах чи приватних бібліотеках. Олекса Мишанич звернув увагу на перші наукові дослідження давньої літератури у XIX–XX століттях, зазначаючи, як цей інтерес почав впливати на відтік місцевих раритетів у архіви чи бібліотеки за межами краю. До честі науковця, він надзвичайно уважно й професійно поставився до огляду літературознавчих джерел зі вказаного періоду, тож, незважаючи на час, сказав і про дослідження авторів, котрих не сприймала тоталітарна система.

За матеріалами наукового дослідження Олекса Мишанич написав історико-літературний нарис, який планував видати в Ужгороді. Про його підготовку писав: *«Виникла брошура на три аркуші. В Інституті обговорена і рекомендована до друку»* [Мишанич, лист від 9.03.63]. Однак видавництво хоч і прийняло рукопис, усе ж не поспішало вводити його до роботи. Науковець у листі до Гната Ігнатовича¹ зазначав: *«А мені ця книжечка так потрібна, що я готовий її друкувати власним коштом, і до всього вона безгонорарна»* [Мишанич, лист від 9.03.63]. Через декілька місяців стало зрозуміло, що в цей спосіб просто намагалися відтіснити Олексу Васильовича з наукової сфери Ужгорода, мовляв, тут «своїх» дослідників вистачає.

Проте книжка побачила світ у Києві 1964 року. А в краї не забарилася рецензія на розвідку. Ось тут і згадали Олексі Васильовичу наукову принципівість: *«...в історіографічному розділі необхідно було дати класову оцінку працям усіх буржуазних вчених, і в першу чергу – Г. Стрипського, В. Бірчака та Є. Недзельського, показати, що антинаукові концепції Бірчака і Недзельського знаходяться в прямій залежності від реакційного світогляду й ворожій антинародній діяльності їх авторів. На жаль, дослідник цього не зробив»* [Балега 1964] – що скажеш, «серйозний» закид.

Немов у відповідь на вказану рецензію вийшла замітка в тій же «Закарпатській правді» Ф. Кириченка, де відзначалася «конкретність у висвітленні літературного життя Закарпаття XVII–XVIII століть» О. Мишаничем [Кириченко 1965].

Спиняємося на цих дописах, бо вони принаймні схематично відображають, як вирішувалася доля молодого науковця, чи буде дозволено йому працювати у вищому навчальному закладі Закарпаття? Хоча тут не було гурту високочолитих учених, які працювали над осмисленням давньої літератури, Олексі Мишаничеві місця на кафедрі не знайшлося. Донині відлунює недолугість такого рі-

шення. Слушним був висновок Олекси Мишанича про ці події через чотири десятиліття: життя в Києві дало йому можливість займатися різнобічними літературними проблемами [Олекса Мишанич у колі сучасників 2018, с. 62].

Однак на інтерес до давньої літератури Закарпаття наукові студії Олекси Мишанича, безперечно, мали вплив. На початку 60-х років, коли О. Мишанич готував кандидатську роботу до захисту, активувалося вивчення процесу зазначеного періоду Василем Микитасем, котрий теж обрав собі ділянку дослідження XVII–XVIII століття. Він видав праці: «Український письменник-полеміст Михайло Андрелла» (1960), «Давні рукописи та стародруки» бібліотеки Ужгородського університету (1961) у двох книгах, згодом – конспект лекцій «Літературний процес на Закарпатті доби феодалізму» (1968), нарис «Давня література Закарпаття» (1968).

Осмилюючи давній літературний процес краю, Олекса Васильович слушно розглядав його у рамках історичного Закарпаття, тобто в тих територіальних координатах, що існували до розпаду Австро-Угорщини після Першої світової війни зі включенням земель східної Словаччини та Мараморощини. Як результат, він спостерігає цілісність літературного процесу України із давніх-давен, а водночас відчуває обов'язок долучити українське красне письменство за кордоном до загального національного літературного процесу.

І з цього часу учений опікується українською літературою Словаччини, науковою філологічною думкою цих земель, про що слушно зазначає у своїх розвідках академік Микола Мушинка. Оглядові статті, присвячені розвитку малої прози Пряшівщини, дослідження розлогого доробку Івана Мацинського, співпраця з журналом «Дукля» – лише малий перелік звитяг Олекси Мишанича, а у великому – це осягнення єдності культурного українського простору і спільності літературного процесу.

Відкриває Олекса Мишанич для широкого загалу літературу наших земляків, котрі у XVIII столітті вирушили на пошуки більш урожайної землі до Воєводини. «Керестур – то наша слава!» – писав Гавриїл Костельник, а Олекса Васильович книгою «Там, коло Дунаю...» знайомить читача з когортою прозаїків із Бачки та Срему, долучивши до роботи над творами з русинської відомого перекладача, нашого земляка Семена Панька. У «Передмові» до видання О. Мишанич пояснює: *«...до першої світової війни, коли Закарпаття, і Бачка, і Срем входили до складу Угорщини, літературне життя Закарпаття і бачвансько-сремського краю розвивалося в одному річищі. Багато спільного було між ними і у 20–30-х роках. Життя і побут бачвансько-сремського селянина мало чим відрізнялися від життя і побуту братів в Українських Карпатах. Ця спільність яскраво виявилася і в літературі. Можна провести цілий ряд паралелей між творами закарпатських новелістів дорадянського часу і творами бачвансько-сремських письменників. Спільність тут буде і історична, і типологічна, і генетична»* [Мишанич 1976, с.14]. Олекса Мишанич до остан-

¹ Гнат Ігнатович (1898–1978) – актор, режисер, педагог, редактор; сподвижник Олеся Курбаса, режисер театру «Березіль», декан театрального факультету Київського муз.-театрального інституту, декан театрального факультету Харківського муз.-театрального інституту, викладав «Систему виховання актора» за методикою О. Курбаса; головний режисер Закарпатського обласного українського музично-драматичного театру; заслужений артист України.

нього підтримував літературні стремління далеких земляків. А письменники краю, серед яких наші лауреати Шевченківської премії Петро Скунець та Іван Чендей, наприкінці 80-х років ХХ століття теж прилучилися до перекладів творів побратимів із Воєводини.

Слід зазначити відразу, що питання осмислення українського літературного процесу в цілому, тобто на всіх землях, де книга виходить українською мовою, є проблемним і в сьогоденні. Хоча скажу, на Закарпатті близько двадцяти літ що два роки відбувається літературний фестиваль «Карпатська ватра» (організований Закарпатським крайовим осередком Спілки письменників України), на який запрошуються українські письменники Словаччини, Румунії, Угорщини, Польщі на зустріч із літераторами українського Карпатського регіону та материкової України. Так налагоджуються письменницькі та наукові зв'язки. На Закарпатті за допомоги Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій із громадськістю обласної державної адміністрації у рамках програми підтримки видань творів закарпатських авторів побачили світ книги Івана Мацинського, Івана Яцканина, Юліуса Панька (Словаччина), Сергія Степи (Угорщина), антологія поезії про Кобзаря «Зоря Шевченка над Карпатами». На кафедрі української літератури УжНУ введено курс «Українська література близького порубіжжя», виконано дисертаційні дослідження, присвячені творчості Івана Яцканина та Михайла Трайсти (Румунія). Словом, робота, започаткована Олексом Мишаничем, триває.

Але знову повернемося до кандидатської розвідки науковця з давньої літератури Закарпаття, аби підсумувати, що саме вона дала поштовх і підґрунтя для осягнення ним цілісної картини розвитку літературного процесу і проклала дорогу Олексі Мишаничу до наукового пізнання всього слов'янського світу і зв'язків українського письменства з чеською, словацькою, польською, сербською та іншими літературами.

Якою б не була зацікавленість основним науковим дослідженням, Олекса Мишанич завжди знав сучасний літературний процес Закарпаття. Коли працював у Інституті літератури, саме вийшов друком роман Михайла Томчанія «Жменяки». Найперший емоційний відгук науковця знаходимо в його листах до Гната Ігнатовича: *«Жменяки» я прочитав одразу. Домовився з «Вітчизною» на березневий номер. Зараз лаштуюся писати і перечитую твір вдруге. Чимало у мене думок, вражень – не знаю, як вдасться їх мені висловити. Читаєш твір – наче спраглими устами прикладаєшся до джерельної води. Жменяк – це і мій батько, а його діти – це я і мої брати, тому роман мені дуже близький і рідний. Сильні характери, типи, добрі, злі, жорстокі, лагідні – такими робило їх життя. Я безмежно радий, що нарешті появилася справжній художній твір про Закарпаття – без дешевої політики, газетних схем, національного блюзнірства, твір художній, що стане, я в цьому глибоко переконаний, окрасою української літератури... Мені,*

наприклад, дуже приємно відзначити економність художнього слова Томчанія, його точність. Стара тема про силу землі зазвучала у «Жменяках» по-новому. Томчаній не розмахує жебрацькими торбами закарпатців, не трясє їх «національними» лахами, не тягне сюди за вуха ні сопілку, ні трембіту, ні комуністів, а показує життя таким, яким воно було насправді, і цією простотою досягає найвищого рівня типізації» [Мишанич, лист від 25.11.1964]. У листі ж від 17 березня 1966 року зазначив: *«Мав я невелику надію, що М. Томчаній одержить премію за роман, але таки не судилося... Будемо надіятися на майбутнє»* [Мишанич, лист від 25.11.1964].

Не відгороджувався Олекса Мишанич від проблем крайових літераторів. Тож коли треба було підтримати, сказати б, ризиковане видання, до нашого науковця зверталися по допомогу. Так у 1981 році Олекса Васильович написав передмову до роману Юрія Керекеша «Блукання в порожнечі». Цей твір розбудовано таким чином, що за основним сюжетом виразно проглядається «задній план», на якому мовби виписана політична мапа світу з великою радянською державою. Відчитуючи підтекст роману, припускаємо, що моделлю тоталітарної спільноти виступає у творі секта, життя якої проходить у безглузких фанатичних гаслах та діях, що закривають дороги її членам у великий світ. Передмовою «На бистрині часу» Олекса Мишанич фокусує увагу на питанні фанатизму в долі людини, при цьому зазначаючи, що *«Ю. Керекеш сміливо вторгся у таку сферу людського життя, яка легко могла повести його шляхом найменшого опору. Цього не сталося. ...вже наперед можна сказати, що його повісті, і його роман – явища небуденні. Аналітично-реалістична манера письма, дослідження глибинних шарів життя в їх історичному розрізі... – всі ці риси Керекеша-художника здобули йому добру славу»* [Мишанич 1981 с. 16]. Тож твір прийшов до читача, заповнюючи полицю так званого інтелектуального роману, поруч із книгами Юрія Мейгеша та інших колег по перу.

У 80-ті роки ХХ століття Закарпаття зворушила ще одна літературна подія, пов'язана з іменем Олекси Мишанича, – вихід літературної антології «На Верховині», що представляла твори письменників дорадянського Закарпаття, малий наклад якої становив 15 000 примірників (упорядником, автором передмови, приміток був Олекса Васильович. Він також підготував тексти до друку). Для читачів краю це було неоціненне видання, адже тут зібрані тексти, починаючи з XVI століття до 40-х років ХХ століття, іншими словами, вся проскрибована тоталітарним часом література.

Не секрет, що ідеологічна машина навіювала крайовому читачеві думку, мовляв, до радянської влади тут не було літературного процесу взагалі, а те, що де-не-де зустрічалося, і літературно годі назвати. Скласти уявлення про дорадянську літературу, періодику можна було хіба що через літературознавчі трактати-оцінки уповноважених науковців. А тут завдяки Олексі Мишаничу до читача прийшли набутки Івана Пастеля, Михайла Ан-

дрелли, Василя Довговича, Олександра Духновича, Олександра Павловича, Анатолія Кралицького, Олександра Митрака, Юлія Ставровського-Попрадова, Івана Сильвая, Євгенія Фенцика, Феодосія Злоцького, Сидора Білака. В. Гренджі-Донського, Андрія Карабелеша, Марка Бараболі та інших. Це була нова сфера пізнання для молодшого покоління і сатисфакція для покоління старшого, котре ще цілком добре пам'ятало доробки будителів чи письменників 20–40-х років ХХ століття.

Із ґрунтовної передмови Олекси Мишанича можна було дізнатися про ключові моменти літературного процесу в краї, біографії письменників, наукову оцінку їхнього доробку [Мишанич 1984, с. 5–28]. Зрозуміло, не все було сказано, але художні твори говорили самі про себе і свій час. У цьому виданні було мовлено й про Василя Гренджу-Донського, улюбленого О. Мишаничевого поета-земляка.

Слід також зазначити, що в Братиславі ще 1965 року була видана поетична антологія «Поети Закарпаття», що охоплювала твори з ХVI століття по 1945 рік із передмовою Василя Микитаса та Олени Рудловчак. До речі, Олекса Васильович рецензував цю книгу. І нарешті, через 20 років схоже видання побачило світ в Ужгороді. А вже через рік (1985) вийшла друком словацькою мовою книга малої прози Закарпаття «Сонце над Карпатами» (Кошице, упорядкування В. Попа та В. Густі).

Усе ж закритість інформації навколо, здавалось би, буденних питань, які потрібні для осмислення взаємозв'язків у мистецько-літературному просторі, дратувала Олексу Мишанича ще в 60-х роках, коли починав наукову роботу в Інституті літератури. У листі до Гната Ігнатовича писав: «Спогади про Курбаса товаришка передала мені. Я просив Вас, щоб Ви написали свої згадки. Звичайно, не для друку. Таких речей зараз не друкують. Але люди цікавляться і хочуть знати всю правду про все. У зв'язку з обставинами зараз інтенсивно розвивається давня-давня українська традиція – поширення рукописної літератури. Це створює певні незручності, але іншого виходу нема» [Мишанич, лист від 25.12.1963].

А мовби навзаєм Олекса Васильович надсилав до Ужгорода Гнату Ігнатовичу для роботи п'єсу В. Гренджі-Донського «Сотня Мочаренка». «Друкованої його п'єси «Сотня Мочаренка» я не бачив і не читав. Посилаю Вам тут перероблений варіант п'єси з авторської копії», – зазначав у листі науковець [Мишанич, лист від 9.03.63].

Тривалі теплі стосунки об'єднували Олексу Мишанича і Василя Гренджу-Донського, котрий після війни мешкав у Братиславі. Радянський час не милував письменника, але як тільки виникла можливість ввести ім'я забутого літератора до мистецького процесу, Олекса Мишанич упорядковує твори земляка і пише передмову до вибраного. Видання «Твори» В. Гренджі-Донського 1991 року стало в краї першою ластівкою, яка сповістила читачеві про автора (до слова, на той час у Києві (1972) вже побачила світ книга В. Гренджі-Донського «Шляхом терновим»). За свідченням самого науковця,

він глибоко шанував Василя Гренджу-Донського і бачив його серед поетів-світочів краю ХХ століття, проте давав чіткі й об'єктивні характеристики творчості письменника в цілому: «Творчість будь-якого письменника ми оцінюємо за його вершинними творами, хоч не повинні забувати ані його учнівства, ані можливих невдач і зривів. Та визначальним є те істинне, розумне, добре і вічне, що ніс художник своєю творчістю, чим він вписав своє ім'я в історико-літературний процес» [Мишанич 1991, с.20].

Через два роки Олекса Васильович бере участь у виданні збірника творів Августина Волошина (А. Волошин. Твори, 1993). Ця книга теж містить вагому передмову (автори – О. Мишанич та П. Чучка), де вперше багатогранно простежується літературний набуток А. Волошина, при цьому з гіркотою додається: «І тільки через понад півстоліття ми повертаємося до тих вікопомних подій і витягуємо із забуття імена наших славних людей, які жертовно боролися за українську ідею, за незалежну українську державу» [Мишанич, Чучка 1993, с. 35].

Окремо, як автор літературознавчої статті, присвяченої Августину Волошину, Олекса Мишанич виступив у науковому збірнику «Карпатська Україна і Августин Волошин», де окремо виявив зв'язки між своїми великими земляками-міжгірцями – Василем Гренджею-Донським та Августином Волошином: у 1923 році, зазначає О. Мишанич, А. Волошин «представив читачам другу збірку поезій В. Гренджі-Донського «Золоті ключі». Його змістовне вступне слово, пройняте любов'ю до рідного краю, його народу, історії, мови, традиції. Вчений тонко відчув специфіку поезії молодого поета, підкреслив її патріотичні мотиви, увагу до потреб народу, простоту поетичної форми» [Мишанич 1995, с.247]. Також Олекса Мишанич звертає увагу на оцінку В. Гренджею поетів А. Волошина: «Це наша гордість і наша слава.., найбільший муж наших новіших часів» [Мишанич 1995, с.245].

Осмилюючи літературний потенціал Августина Волошина, Олекса Васильович простежує поетичний, прозовий доробок письменника, робить критичний висновок: «Як літератор А. Волошин не реалізував себе повністю... Умови праці не сприяли розвитку його небуденного творчого письменницького обдарування» [Мишанич 1995, с. 253]. Слід зауважити, що це була перша вітчизняна літературознавча розвідка, у якій простежувалася творча постать А. Волошина загалом і творчі взаємини між В. Гренджею та А. Волошином зокрема. Рух до відкриття «забутих» імен на Закарпатті пролягав через наукову сміливість і відкриття Олекси Мишанича. А для літературознавців області це була ще й своєрідна підтримка з Києва, що відкривала дорогу до власних наукових досліджень у сфері «забутих» імен.

Неоціненною діяльністю Олекси Мишанича була участь у редакційній колегії видавництва «Карпати», де започаткувалася бібліотека «Карпати» і нові цікаві книги, пов'язані з культурним життям краю. Олекса Васильович був також рецензентом

наукових видань, що виходили в нашому університеті, зокрема монографій професора Василя Попа, присвячених творчості Михайла Томчанина, Василя Фенича, Павла Цибульського, Юрія Мейгеша.

У 90-х роках ХХ століття Олекса Васильович виступав зі статтями загальноаналітичного спрямування щодо стану дослідження крайового літературного процесу (Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура». Ужгород, 1991), знову звертався до дослідження давньої крайової літератури, простежуючи її зв'язки з Галичиною та Великою Україною (Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура». Ужгород, 1991; «Культура українських Карпат: традиції і сучасність». Ужгород, 1993).

Підсумком наукових роздумів про літературний процес краю постала книга-розвідка «Карпати нас не розлучать» (1993), де запропонована історія красного письменства Закарпаття від давнього періоду до сучасності; окремими віхами пропонується дослідження зв'язків між чеською культурою (Іван Ольбрахт) і крайовою на початку ХХ століття; бачення розвитку малої прози у ХХ столітті на теренах історичного Закарпаття; осмислення творчості Івана Чендея. Новим словом стала стаття про Празьку школу української поезії, серед учасників якої були закарпатці: Іван Ірлявський, Іван Колос.

Такі піонерські розвідки Олекси Мишанича відкривали шлях не лише для новітніх літературознавчих досліджень у краї, а й до зрушень у книговиданні. Видавництво «Закарпаття» започатковує бібліотечку «Письменники Срібної Землі», де виходять книги «забутих» авторів Івана Ірлявського, Зореслава, Юлія Боршоша-Кум'ятського, Августина Волошина, Андрія Патруса-Карпатського, неопубліковане Федора Потушняка (редактор Д. Федака) тощо. Ім'ям Івана Ірлявського у краї названо щорічний конкурс українського художнього слова «Моя весна», іменем Федора Потушняка названо Закарпатську обласну наукову бібліотеку та обласну літературну премію, іменем Зореслава – всеукраїнську літературну премію.

Антологіями виходять: «Закарпатське оповідання ХХ століття» (2002, упорядк. П. Ходанич), «Закарпатська поезія ХХ століття», 2003, упорядк. В.Густі), «Закарпатська література для дітей ХХ століття» (2004 рік, упорядк. Галини Малик). Твор-

чості письменників Празької школи, літературному процесу на Закарпатті 20–30 років, ліриці Юлія Боршоша-Кум'ятського присвячені дисертаційні дослідження, виконані на кафедрі української літератури УжНУ, видані монографії Л. Голомб «Поетична творчість Федора Потушняка», Е. Балли «Поетика лірики Василя Пачовського», В. Барчан «Поетична творчість Василя Гренджі-Донського» та «Юрій Станинець: текст і контекст», О. Ігнатович «Петро Скунець: літературно-критичний нарис», «Літературні портрети», «Синхромія», колективний науковий збірник кафедри української літератури «Українська поезія Закарпаття ХХ століття»... І вслід десятиліттям слушно лунають слова Олекси Васильовича: «Саме література є тим найпершим чинником, який формує нашу духовність, береже історичну пам'ять, у художніх образах відтворює найголовніші етапи пройденого шляху» [Мишанич 1993, с.170].

Висновки. Таким чином, досліджуючи літературний світ Закарпаття з давніх часів до сьогодення, не можемо оминати науковий набуток Олекси Мишанича, котрий започаткував і заклав підвалини академічного вивчення давньої літератури краю; обґрунтував доцільність і практикував вивчення українського літературного процесу на теренах усього історичного Закарпаття; відкрив для читача-сучасника красне письменство Закарпаття дорадянського періоду та ввів в обіг національного літературного життя «забуті» імена письменників Закарпаття ХХ століття; загострив увагу науковців на необхідності досліджувати український літературний процес на всіх землях, де твориться наша національна література; його дослідження впливали на процес книговидання в області; науковець намітив план подальших досліджень крайового літературного процесу; завжди сприймав літературу Закарпаття в єдиному диханні української землі.

А ще був опорою і допомогою для письменників і науковців Закарпаття у часи незгод. Тож сприймаємо Олексу Васильовича не лише як науковця-новатора, а й як людину, котра дала своїм життям моральні уроки.

Нинішня ж наукова конференція – вплітається стрічкою в слово про великого сина Срібної Землі, котрий засвоїв слова закарпатської інтелігенції про те, що «діло просить діла», і відчував обов'язок перед добрими справами своїх земляків та святу любов до рідної землі.

Література

1. Балега Ю. Сторінки давнини. *Закарпатська правда*. 1964. 18 листопада.
2. Кириченко Ф. Уходя вглубь веков. *Закарпатська правда*. 1965. 12 березня.
3. Мишанич О. З літературного життя на Закарпатті XVII–XVIII століть. *Радянське літературознавство*. 1961. № 6. С. 63–72.
4. Мишанич О. Українська віршована література Закарпаття XVII–XVIII століть. *Радянське Закарпаття*. 1962. № 2. С. 62–71.
5. Мишанич О. Лист до Гната Ігнатовича від 09.03.1963. Архів Гната Ігнатовича.
6. Мишанич О. Лист до Гната Ігнатовича від 25.11.1963. Архів Гната Ігнатовича.
7. Мишанич О. Лист до Гната Ігнатовича від 25.12.1963. Архів Гната Ігнатовича.
8. Мишанич О. Література Закарпаття XVII–XVIII століть: історико-літературний нарис. Київ: Наукова думка, 1964. 115 с.

9. Мишанич О. Передмова. *Там, коло Дунаю: збірник оповідань* / переклад С. Панька. Ужгород: Карпати, 1976. С. 5–14.
10. Мишанич О. На бистрині часу: передмова. *Керекеш Ю. Блукання в порожнечі: роман*. Ужгород: Карпати, 1981. С. 5–16.
11. Мишанич О. Література Закарпаття дорадянського періоду: передмова. *На Верховині: збірник творів письменників дорадянського Закарпаття* / упорядкув., підготовка текстів, передмова, примітки та словник О.В. Мишанича. Ужгород: Карпати, 1984.
12. Мишанич О. Василь Гренджа-Донський (1907–1974): передмова. *Гренджа-Донський В. Твори*. Ужгород: Карпати, 1991. С. 5–21.
13. Мишанич О. Карпати нас не розлучать: літературно-критичні статті і дослідження. Ужгород: Срібна Земля, 1993. 282 с.
14. Мишанич О., Чучка П. Августин Волошин (1874–1945): передмова. *Волошин А. Твори*. Ужгород: МПП «Гражда», 1993. С. 5–36.
15. Мишанич О. Августин Волошин як літератор. *Карпатська Україна і Августин Волошин: матеріали міжнародної наукової конференції «Карпатська Україна – пролог відродження української держави»* (Ужгород, 11-12 березня 1994 року). Ужгород: МПП «Гражда», 1995. С. 243–253.
16. Мушинка М. Україніст-карпатознавець Олекса Мишанич (1933–2004) *Шветлосц*. 2004. № 2. С. 165–182.
17. Олекса Васильович Мишанич: бібліогр. до 70-річчя / упорядн. Я. Мишанич. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 76 с.
18. Олекса Мишанич у колі сучасників: збірник спогадів, статей, есе, бібліографічних джерел (до 85-річчя від дня народження науковця). Ужгород: РІК-У, 2018. 380 с.
19. Поети Закарпаття: Антологія закарпатоукраїнської поезії (XVI–1945 р.). Братіслава – Пряшево: Словацьке педагогічне вид-во в Братиславі, Відділ літератури в Пряшеві, 1965. 658 с.
20. Скунць П. Один: вірші, поеми, балади, переклади, мініатюри. Ужгород, 2000. 536 с.
21. Студії з україністики. Випуск XIII / відп. ред. Р. Радишевський Київ, 2013. 528 с.
22. Сулима М. Життєвий і творчий шлях Олекси Мишанича. *Олекса Васильович Мишанич: бібліогр. до 70-річчя* / упорядн. Я. Мишанич. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. С. 3–22.

References

1. Baleha Yu. (1964) Storinky davnyny [Pages of antiquity]. *Zakarpatska pravda*. 18 lystopada [in Ukrainian].
2. Kyrychenko F. (1965) Ukhodia vhlub vekov [Retreating deep into the centuries]. *Zakarpatska pravda*. 12 bereznia [in Russian].
3. Myshanych O. (1961) Z literaturnoho zhyttia na Zakarpatti XVII–XVIII stolit [From the literary life in Transcarpathia of the 17th–18th centuries]. *Radianske literaturoznavstvo*. № 6. S. 63–72 [in Ukrainian].
4. Myshanych O. (1962) Ukrainska virshovana literatura Zakarpattia XVII–XVIII stolit [Ukrainian verse literature of Transcarpathia of the 17th–18th centuries]. *Radianske Zakarpattia*. № 2. S. 62–71 [in Ukrainian].
5. Myshanych O. (1963) Lyst do Hnata Ihnatovycha vid 09.03.1963 [Letter to Hnat Ihnatovych dated 09.03.1963]. *Arkhiv Hnata Ihnatovycha* [in Ukrainian].
6. Myshanych O. (1963) Lyst do Hnata Ihnatovycha vid 25.11.1963 [Letter to Hnat Ihnatovych dated 25.11.1963]. *Arkhiv Hnata Ihnatovycha* [in Ukrainian].
7. Myshanych O. (1963) Lyst do Hnata Ihnatovycha vid 25.12.1963 [Letter to Hnat Ihnatovych dated 25.12.1963]. *Arkhiv Hnata Ihnatovycha* [in Ukrainian].
8. Myshanych O. (1964) Literatura Zakarpattia XVII–XVIII stolit: istoryko-literaturnyi narys [Literature of Transcarpathia of the 17th–18th centuries: historical and literary essay]. Kyiv: Naukova dumka. 115 s. [in Ukrainian].
9. Myshanych O. (1976) Peredmova [Preface]. *Tam, kolo Dunaiu: zbirnyk opovidan* / pereklad S.Panka. Uzhhorod: Karpaty. S. 5–14 [in Ukrainian].
10. Myshanych O. (1981) Na bystryni chasu: peredmova [On the rapids of time: preface]. *Kerekesh Yu. Blukannia v porozhnechi: roman*. Uzhhorod: Karpaty. S. 5–16 [in Ukrainian].
11. Myshanych O. (1984) Literatura Zakarpattia doradianskoho periodu: peredmova [The literature of Transcarpathia in the pre-Soviet period: preface]. *Na Verkhovyni: zbirnyk tvoriv pysmennykiv doradianskoho Zakarpattia* / uporiadkuv. Pidhotovka tekstiv, peredmova, prymitky ta slovnyk O.V. Myshanycha. Uzhhorod: Karpaty [in Ukrainian].
12. Myshanych O. (1991) Vasyl Grendzha-Donskyi (1907–1974): peredmova [Vasyl Grendzha-Donskyi (1907–1974): foreword]. *Grendzha-Donskyi V. Tvory*. Uzhhorod: Karpaty. S. 5–21 [in Ukrainian].
13. Myshanych O. (1993) Karpaty nas ne rozluchat: literaturno-krytychni statti i doslidzhennia [The Carpathians will not separate us: literary and critical articles and studies]. Uzhhorod: Sribna Zemlia. 282 s. [in Ukrainian].
14. Myshanych O., Chuchka P. (1993) Avgustyn Voloshyn (1874–1945): peredmova [Augustin Voloshyn (1874–1945): foreword]. *Voloshyn A. Tvory*. Uzhhorod: MPP «Hrazhda». S. 5–36 [in Ukrainian].
15. Myshanych O. (1995) Avgustyn Voloshyn yak literator [Augustin Voloshyn as a writer]. *Karpatska*

Ukraina i Avhustyn Voloshyn: materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Karpatska Ukraina – proloh vidrozhennia ukraïnskoi derzhavy» (Uzhhorod, 11-12 bereznia 1994 roku). Uzhhorod: MPP «Hrazhda». S.243–253 [in Ukrainian].

16. Mushynka M. (2004) Ukrainyst-karpatoznavets Oleksa Myshanych (1933–2004) [Ukrainian Carpathian scholar Oleksa Myshanych (1933–2004)]. *Shvetlosty*. № 2. S.165–182 [in Ukrainian].

17. Oleksa Vasylovych Myshanych: bibliohr. do 70-richchia (2003) [Oleksa Vasyliovych Myshanych: bibliogr. to the 70th anniversary] / uporiadn. Ya. Myshanych. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy». 76 s. [in Ukrainian].

18. Oleksa Myshanych u koli suchasnykiv (2018) [Oleksa Myshanych in the circle of contemporaries]: zbirnyk spohadiv, statei, ese, bibliohrafichnykh dzherel (do 85-richchia vid dnia narodzhennia naukovtsia). Uzhhorod: RIK-U. 380 s. [in Ukrainian].

19. Poety Zakarpattia: Antolohiia zakarpatoukraïnskoi poezii (XVI–1945 r.) (1965) [Poets of Transcarpathia: Anthology of Transcarpathian Ukrainian poetry (XVI–1945)]. Bratislava – Priashevo: Slovatske pedahohichne vyd-vo v Bratislavi, Viddil literatury v Priash evi. 658 s. [in Ukrainian].

20. Skunts P. (2000) Odyn: virshi, poemy, balady, pereklady, miniatiury [Somebody: poems, poems, ballads, translations, miniatures]. Uzhhorod. 536 s. [in Ukrainian].

21. Studii z ukraïnistyky (2013) [Studies in Ukrainian studies]. Vypusk XIII / vidp. red. R. Radyshevskiy Kyiv. 528 s. [in Ukrainian].

22. Sulyma M. (2003) Zhyttievyy i tvorchyi shliakh Oleksy Myshanycha [Life and creative path of Oleksa Myshanych]. *Oleksa Vasylovych Myshanych: bibliohr. do 70-richchia / uporiadn. Ya. Myshanych*. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy». S.3–22 [in Ukrainian].

OLEKSA MYSHANYCH AND THE LITERARY PROCESS OF TRANSCARPATHIA

Abstract. Oleksa Myshanych (1933–2004) was a Doctor of Philology, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine (NASU), Head of the Department of Ancient Ukrainian Literature at the Shevchenko Institute of Literature of the NASU, founder of the Ukrainian school of medieval studies, laureate of the Taras Shevchenko National Prize, a Merited Figure of Science and Technology of Ukraine (1997).

Oleksa Vasylovych's research interests have always included the literary world of Transcarpathia. The scholar, quite rightly, considered his research of the regional literary process to be comprehensive. This area of interest began with ancient literature, to which he devoted his PhD research: "From the History of Ukrainian Literature Development of Transcarpathia in the 17th–18th Centuries" (1962), which is still the most complete systematic study of the ancient literature of Transcarpathia. In addition, this research gave rise to the scholar's comprehension of the holistic picture of the literary process development and paved the way for Oleksa Myshanych's scientific knowledge into the entire Slavic world and the connections of Ukrainian literature with Czech, Slovak, Polish, Serbian, and other literatures.

From the study of the ancient literature of the region, O. Myshanych came to the comprehension of the literature of the Presov and Vovchovyna regions. He conceptualized the achievements of the regional literature of the nineteenth and twentieth centuries. He revealed to the reader the names of V. Hrendzha-Donsky, A. Voloshyn, I. Irlyavsky, I. Kolos, and other Transcarpathian writers who were banned by the government. He organized and prepared for publication works of fiction by regional writers, was a participant, initiator and inspirer of many publications in the publishing house "Karpaty".

Thus, Oleksa Myshanych initiated and laid the foundations for the academic study of the ancient literature of Transcarpathia; substantiated the expediency and practiced the study of the Ukrainian literary process on the entire historical territory of the Transcarpathia; opened the fiction of Transcarpathia of the pre-Soviet period for the contemporary reader and introduced the "forgotten" names of twentieth-century Transcarpathian writers back into national literary life; focused the attention of scholars on the need to study the Ukrainian literary process in all lands where our national literature is created; his research influenced book publishing process in the region; the scientist outlined a plan for further investigations into regional literary progress; always perceived the literature of Transcarpathia in the context of the Ukrainian national literary process.

Keywords: Oleksa Myshanych, literature of Transcarpathia, ancient Ukrainian literature, historical Transcarpathia, Transcarpathian book publishing.

© Ігнатович О., 2023 р.

Олександра Ігнатович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; ihnalex@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-2845-8545>

Oleksandra Ihnatovych – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Literature Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; ihnalex@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-2845-8545>